

Ivor KARAVANIĆ

STOJAN DIMITRIJEVIĆ – ISTRAŽIVANJA I NASTAVA PALEOLITIKA U HRVATSKOJ

STOJAN DIMITRIJEVIĆ – RESEARCH AND TEACHING PALEOLITHIC IN CROATIA

doi: 10.17234/OA.37.13

Pregledni rad / Review paper

UDK/UDC 929Dimitrijević:902(497.5)"632"

Primljeno / Received: 13.05.2013.

Prihvaćeno / Accepted: 21.05.2013.

Ivor Karavanić
Odsjek za arheologiju
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Ivana Lučića 3
HR-10000 Zagreb
ikaravan@ffzg.hr

Dok je rad Stojana Dimitrijevića na istraživanju neolitika i eneolitika dobro poznat, njegovo zanimanje za paleolitik nije često spominjano. Njegovo zanimanje za arheologiju paleolitika nije bilo površno, već obrnuto. Koliko je to razdoblje na Arheološkom zavodu smatrano važnim pokazuje činjenica da su ga osim Hoffillera predavali i Šeper, Miroslavljević i Dimitrijević, a niti jednom od navedenih predavača paleolitik nije bio uže područje interesa. Stojan Dimitrijević još je 1965./66. držao kolegij iz paleolitika, a sedamdesetih je godina dvadesetog stoljeća napisao tekst koji sintetizira dotadašnja paleolitička istraživanja u Hrvatskoj, i koji je u modificiranom obliku objavljen 1998 (Dimitrijević et al. 1998). Iz teksta (Dimitrijević et al. 1998) proizlazi dobra upućenost u stanje paleolitičke arheologije u Hrvatskoj (i šire), u vremenu kada je rukopis pisan, te solidno poznavanje osnovne svjetske paleolitičke literature, premda se u znanstvenom pogledu tim razdobljem nije podrobije bavio. Ta nam spoznaja zacijelo proširuje sliku o Stojanu Dimitrijeviću kao vrsnom prapovjesničaru svog vremena.

Stojan Dimitrijević, paleolitik, Odsjek za arheologiju, istraživanje i nastava paleolitika

Dok je rad Stojana Dimitrijevića na istraživanju neolitika i eneolitika dobro poznat, njegovo zani-

While the work Stojan Dimitrijević did on researching the Neolithic and the Copper Age is well known, his work on the Paleolithic is not often mentioned. His interest in Paleolithic archaeology was not superficial, but quite the contrary. The importance of Paleolithic period was such that, apart from Hoffiller, also Šeper, Miroslavljević and Dimitrijević gave lectures on that period, and none of them studied the Paleolithic as their primary field. Stojan Dimitrijević held a course on the Paleolithic back in 1965/66, and in the 1970s he wrote a synthesis of the then available knowledge and research in Croatia. The text (Dimitrijević et al. 1998) shows a good insight into the state of Paleolithic archaeology in Croatia (and wider) at the time the paper was written, and displays solid knowledge of basic world-wide literature about the Paleolithic, although he did not scientifically study the period in detail. These insights expand our view of Stojan Dimitrijević as a distinguished prehistorian of his time.

Stojan Dimitrijević, Paleolithic, Department of Archaeology, Paleolithic teaching and research

While the work Stojan Dimitrijević did on researching the Neolithic and the Copper Age is well known, his work on the Paleolithic is not often mentioned. His paper entitled "Paleolitik" is a good introduction

manje za paleolitik nije često spominjano. Solidan uvid u tu temu može nam dati članak "Paleolitik", koji je modificiran oblik izvornog rukopisa objavljen 1998. godine u knjizi "Prapovijest" autora Stojana Dimitrijevića, Tihomile Težak-Gregl i Nives Majnarić-Pandžić, u okviru edicije "Povijest umjetnosti". Taj članak sadrži pet poglavlja (Uvod, Stariji paleolitik, Srednji paleolitik, Mlađi paleolitik, Mezolitik ili srednje kameno doba) i pokazuje zavidnu vještinu pisanja stručnih radova laganijim (znanstveno-popularnim) stilom, koji može pratiti šira publika. Rukopis je pisan prije više od trideset godina. Prije petnaestak godina na prijedlog Tihomile Težak-Gregl pokušao sam minimalnim promjenama, ubacivanjem nekoliko bilježaka s objašnjenjima i navođenjem novije literature, osuvremeniti i dotjerati skraćenu verziju izvornog rukopisa za tisak, ali to mi je samo djelomično uspjelo.

Autoru su poznata imena stručnjaka koji su se bavili pitanjima paleolitičke arheologije u Hrvatskoj pa ih gotovo sve navodi (D. Gorjanović-Kramberger, S. Vuković, M. Malez, Š. Batović, V. Miroslavljević) u kontekstu njihovih istraživanja (Dimitrijević *et al.* 1998). Dužna je pozornost posvećena Krapini koju je kao paleolitički lokalitet (Hušnjakovo) otkrio i istražio Dragutin Gorjanović-Kramberger, a važnost samog nalazišta prepoznata je diljem svijeta (Gorjanović-Kramberger 1913; Radovčić 1988). Navode se istraživanja Stjepana Vukovića, otkrića Šime Batovića, pionira paleolitičke arheologije Dalmacije, a saznajemo i o istraživanjima V. Miroslavljevića (Dimitrijević *et al.* 1998). U vremenu pisanja rukopisa dobro su bili poznati rezultati mnogobrojnih istraživanja koje je vodio Mirko Malez (vidi Malez 1979; Karavanić & Janković 2008). Tim je rezultatima, napose istraživanjima u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, dano dosta prostora, što je u potpunosti opravdano. Štoviše, autor na vrlo vješt način objedinjuje dotadašnje rezultate nadilazeći kronološko-tipološki okvir kreativnim i zanimljivim interpretacijama života paleolitičkih ljudi na području Hrvatske promatrajući ih u širem kontekstu.

Ako na rukopis gledamo kroz prizmu današnjih spoznaja o paleoliku, s obzirom na dinamiku znanstvenih otkrića i rasprava pogotovo zadnjih dvadesetak godina, te primjenu rigoroznih novih metoda analiza paleolitičkog materijala, on je potpuno arhaičan i čini se neupotrebljivim. Međutim, to štivo ima svojevrsnu povijesnu vrijednost, posebno pri proučavanju opusa profesora Odsjeka za arheologiju odnosno Arheološkog zavoda Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a napose za sagledavanje cjelovitosti Stojana Dimitrijevića kao profesora, znanstvenika – prapovjesničara i intelektualca svog vremena. Iz

into the subject, and it is in fact a modification of the original paper published in 1988 in "Prapovijest", a book authored by Stojan Dimitrijević, Tihomila Težak-Gregl and Nives Majnarić-Pandžić as part of the "Povijest umjetnosti u Hrvatskoj" edition. The paper has five chapters (Introduction, Lower Paleolithic, Middle Paleolithic, Upper Paleolithic, Mesolithic or Middle Stone Age) and portrays a remarkable skill of writing expert texts in a lighter (scientific-popular) style which can be read by the wider public. It was written over thirty years ago. Around fifteen years ago, Tihomila Težak-Gregl suggested I could modernize and edit the shortened version of the original by adding minimal changes and notes with explanation. However, I was only partially successful.

The author is familiar with the names of experts who studied Paleolithic archaeology in Croatia and gives almost a complete list (D. Gorjanović-Kramberger, S. Vuković, M. Malez, Š. Batović, V. Miroslavljević) in the context of their research (Dimitrijević *et al.* 1998). Respectful attention is given to the site in Krapina defined and excavated as a Paleolithic site (Hušnjakovo) by Dragutin Gorjanović-Kramberger, and the value of the site is recognized world-wide (Gorjanović-Kramberger 1913; Radovčić 1988). The research conducted by Stjepan Vuković, the discoveries of Šime Batović, the pioneer of Paleolithic archaeology in Dalmatia and research by V. Miroslavljević are also listed (Dimitrijević *et al.* 1998). When it was being written results of numerous excavations carried out by Mirko Malez were well known (see Malez 1979; Karavanić & Janković 2008). These results, especially on northwestern Croatia, justifiably took up a great part of the text. Furthermore, the author very skillfully united the then known results surpassing the chronological-typological framework with creative and interesting interpretations of the life of Paleolithic people on the territory of Croatia, studying them in a wider context.

If we look at it through what we know today about the Paleolithic, considering the dynamics of scientific discoveries and discussions, especially in the last twenty or so years, as well as the application of rigorous new methods of analyses of Paleolithic material, the paper is completely archaic and seems unusable. However, the reading material had a specific historical value, especially while studying the opus of professors at the Department of Archaeology, that is, the Archaeological institute at the Faculty of Philosophy in Zagreb, and especially studying Stojan Dimitrijević as a professor, a scientist – prehistorian and intellectual of his time. The text displays Dimitrijević's knowledge about the

teksta proizlazi vrlo dobra upućenost Dimitrijevića u problematiku i istraženost paleolitika u Hrvatskoj u tom vremenu, pa možemo reći da je članak solidan uvid u stanje paleolitičke arheologije u Hrvatskoj sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća.

Interes Stojana Dimitrijevića za paleolitik jasno pokazuje da je to razdoblje držao važnim i smatrao ga dijelom arheologije, točnije prapovijesne arheologije. Nedavno je Darko Periša u okviru svog istraživanja povijesti studija arheologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (od 1877. do 1983.), prema arhivskoj građi došao do vrijednog podatka o tome da je Viktor Hoffiller prije i nakon drugog svjetskog rata predavao kolegije iz paleolitika na Arheološkom zavodu Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Štoviše, paleolitik je bio i sastavni dio njegovih skriptata iz prapovijesne arheologije čiji je kratki koncept sačuvan na matrici za umnožavanje (Težak-Gregl 2011). Viktor Hoffiller 1921./22. započinje s nastavom prapovijesne arheologije, a već u ljetnom semestru 1923./24. drži čak četiri sata predavanja tjedno iz kolegija "Kultura starijega kamenoga doba", a 1929./30. u zimskom semestru predaje dva sata tjedno kolegij "Kultura starijega i mlađega kamenog doma" (usmeno priopćenje D. Periše). Zna se također da je Miroslav Šeper držao kolegij "Paleolit" (zimski semestar 1943./44. – dva sata predavanja tjedno) i napravio vrlo opsežnu skriptu za prapovijesnu arheologiju u kojoj je razdoblje paleolitika detaljno obrađeno. Neposredno nakon Drugog svjetskog rata Hoffiller nastavlja s kolegijima iz paleolitika i to u ljetnom semestru 1946./47. ("Kultura starijega kamenog doba") po četiri sata predavanja tjedno i u ljetnom semestru 1947./48. ("Starije kameno doba") po jedan sat tjedno (usmeno priopćenje D. Periše). Vladimir Mirosavljević također je predavao paleolitik, vjerojatno prvi u kontinuitetu, semestar za semestrom, u akademskoj godini 1952./53. ("Kameno doba" - zimski semestar i "Staro kameno doba II" - ljetni semestar) i 1956./57. ("Staro kameno doba s posebnim obzirom na naše zemlje" - zimski semestar i "Južna Evropa i Sredozemlje u staro kameno doba" - ljetni semestar), a s prekidima sve do 1961. (usmeno priopćenje D. Periše). Posebno je zanimljiv i danas privlačan naslov kolegija iz ljetnog semestra 1961. "Pleistocen i kreativna djela paleolitika". Može se pretpostaviti da je paleolitik bio uključen i u mnogobrojne kolegije V. Mirosavljevića koji su nosili općenitije nazive, a predavao je i mezolitik. Bio je također prvi nastavnik na Arheološkom zavodu koji je iskopavao paleolitik ali u okviru djelatnosti Arheološke sekcije JAZU (danas HAZU). Zahvaljujući istraživanju kolege Periše pouzdano znamo da je Stojan Dimitrijević još davne 1965./66.

problems and research concerning the Paleolithic in Croatia at the time, so we can say that the paper is a solid introduction into the status of Paleolithic archaeology in the 1970s.

Stojan Dimitrijević's interest in the Paleolithic clearly shows that he saw the period as an important part of archaeology, or, more precisely, prehistoric archaeology. Recently, Darko Periša, as part of his research on the history of the study of archaeology at the Faculty of Humanities and Social Sciences of the University of Zagreb (from 1877 to 1983), found a valuable piece of information in the archive sources about Viktor Hoffiller teaching courses in Paleolithic at the Institute of Archaeology of the Faculty of Philosophy of the University of Zagreb between the two World Wars. Additionally, Paleolithic was an integral component of his textbooks on prehistoric archaeology. A short summary of this is preserved on a multiplication matrix (Težak-Gregl 2011). In 1921/22, Viktor Hoffiller began teaching prehistoric archaeology, and already in the summer semester of 1923/24 he held four hours of lectures per week in "Cultures of the Old Stone Age", and in 1929/30 in the winter semester, he held two hours of lectures on "Cultures of the Old and New Stone Age" (personal communication by D. Periša). It is also known that Miroslav Šeper held a course on "Paleolithic" (winter semester 1943/44 – two hours of lectures per week) and that he created a comprehensive textbook on prehistoric archaeology in which Paleolithic is presented in detail. Right after the Second World War, Hoffiller continued to teach courses in Paleolithic in the summer semester of 1946/46 ("Cultures of the Old Stone Age") with four hours of lectures a week, and in the summer semester of 1947/48 ("Older Stone Age") with one hour of lectures per week (verbal account by D. Periša). Vladimir Mirosavljević also taught about the Paleolithic, and was probably the first one to do so continually, semester after semester, in the academic year 1952/53 "Stone Age" – winter semester and "Old Stone Age" – summer semester) and in 1956/57 ("Old Stone Age with regard to our Countries" – winter semester, and "Southern Europe and the Mediterranean during the Old Stone Age", and with pauses until 1961 (personal communication by D. Periša). The title of one course is especially interesting and attractive even today – "Pleistocene and Creative Products of the Paleolithic" which was held in the summer semester of 1961. We can assume that the Paleolithic was part of many other courses held by V. Mirosavljević which had general titles, and he also taught about the Mesolithic. He was also the first teacher at the Archaeological Institute of the department of Archaeology who excavated Paleolithic sites within the archaeological section of the Yugoslav, to-

u zimskom semestru držao dva sata tjedno predavanja iz kolegija "Paleolit u Evropi" a koliko je još puta kasnije držao kolegij isključivo iz tog razdoblja, trebalo bi istražiti. Navedeni kolegij držao je i 1972./73. (dva sata predavanja) te se može pretpostaviti da je svake tri godine u okviru cikličkih predavanja držao isti kolegij iz paleolitika, a paleolitik je bio i sastavni dio ispita prilikom kojega je tražio prepoznavanje materijala na tablama (usmeno priopćenje T. Težak-Gregl).

U različitim zemljama paleolitik se predaje na različitim fakultetima ili institutima. Primjerice u sjevernoj je Americi uglavnom u sastavu Odsjeka za antropologiju, na Sveučilištu u Cambridgeu je u okviru Odsjeka za arheologiju (odnedavna Odsjek za arheologiju i antropologiju), na Sveučilištu u Bordeauxu I na Institutu za kvartar, na Sveučilištu u Tübingenu na Odjelu za stariju prapovijest i ekologiju kvartara, a u Zagrebu odavna se, nažalost s prekidima, predaje na Arheološkom zavodu, odnosno Odsjeku za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Poznato je da je u Hrvatskoj prvi paleolitički lokalitet otkrio i istražio Dragutin Gorjanović-Kramberger, koji je kao geolog i paleontolog predavao na Sveučilištu u Zagrebu (Radović 1988). Možemo pretpostaviti da je Gorjanović u okviru svojih predavanja iz paleontologije, a možda i geologije spominjao istraživanja krapinskog nalazišta, ali nije nam poznato da bi cijeli semestar posvetio paleolitiku. Stoga možemo reći da je paleolitik u istraživačkom smislu u hrvatskoj znanosti potekao iz prirodoslovnog miljea (Karavanić 2000), no bio je odavna tretiran i kao dio arheologije i humanističkih znanosti i predavao se u okviru Arheološkog zavoda Filozofskog fakulteta u Zagrebu još od vremena Hoffillera, točnije od akademske godine 1923./24. Koliko je to razdoblje na Arheološkom zavodu smatrano važnim pokazuje činjenica da su ga osim Hoffillera predavali i Šeper, Mirosavljević i Dimitrijević, a niti jednom od navedenih predavača paleolitik nije bio uže područje interesa. Stojan Dimitrijević još je 1965./66. držao kolegij iz paleolitika, a sedamdesetih je godina dvadesetog stoljeća napisao tekst koji sintetizira dotadašnja paleolitička istraživanja u Hrvatskoj, i koji je u modificiranom obliku objavljen 1998 (Dimitrijević *et al.* 1998). Iz njegova se teksta može zaključiti da je nedvojbeno držao kako arheologija u kronološkom smislu započinje paleolitikom i da je pridavao veliku važnost tom razdoblju tijekom kojega dolazi do početka i razvoja tehnike, simbolike, jezika, umjetnosti, religioznosti i svega onoga što nas u kulturnom smislu čini onime što jesmo (ovdje namjerno izostavljam biološku komponentu premda se razvoj hominina uvelike preklapa s paleolitikom). Osim njegova

day Croatian Academy of Science and Arts. Thanks to the research of colleague Periša, we know for certain that Stojan Dimitrijević held two hours of lectures per week in 1965/66 entitled "Paleolithic in Europe". How many times he repeated a course pertaining to this period remains a question for further research. The said course was also held in 1972/73 (two hours of lectures) and we can assume that the same courses on the Paleolithic were held every three years as part of cyclic lectures. Paleolithic was an integral part of the exam where students were asked to identify material drawn on specific plates (personal communication T. Težak-Gregl).

Courses on the Paleolithic are held at different faculties or institutes in other countries. For example, in northern America it is mostly included into Departments of Anthropology, in Cambridge it is part of the Department of Archaeology (recently changed to the Department of Archaeology and Anthropology), at the University of Bordeaux I at the Quaternary Institute, at the University of Tübingen at the Department of Early Prehistory and Quaternary Ecology, and in Zagreb, unfortunately with many breaks, it has been taught at the Archaeological institute of the department of Archaeology, that is at the Department of Archaeology at the Faculty of Humanities and Social Sciences of the University of Zagreb.

It is well known that the first Paleolithic site in Croatia was found and excavated by Dragutin Gorjanović-Kramberger who was a geologist and paleontologist who taught at the University of Zagreb (Radović 1988). We can assume that Gorjanović, as part of his classes on paleontology, and possibly geology, mentioned his research of the Krapina site, but we do not know if he ever dedicated an entire semester to teaching Paleolithic. We can safely say that the Paleolithic, in the sense of research, appeared in Croatian science from studies in natural history (Karavanić 2000), but that it was also treated as part of archaeology and the humanities and was taught at the Archaeological institute of the department of Archaeology at the Faculty of Philosophy in Zagreb ever since Hoffiller or, more precisely, since the academic year 1923./24. The importance of Paleolithic period was such that, apart from Hoffiller, also Šeper, Mirosavljević and Dimitrijević gave lectures on that period, and none of them studied the Paleolithic as their primary field. Stojan Dimitrijević held a course on the Paleolithic back in 1965/66, and in the 1970s he wrote a synthesis of the then available knowledge and research in Croatia. It was published in 1988 in a slightly modified form (Dimitrijević *et al.* 1998). His texts leads us to conclude that he felt archaeology in a

teksta, jedan slučaj, neformalan i kratak susret i razgovor s Bojanom Dimitrijević, do kojega je došlo prije puno godina, ide u prilog istinitosti izrečenog zaključka. Njegovo zanimanje za arheologiju paleolitika nije bilo površno, već obrnuto. Iz teksta (Dimitrijević *et al.* 1998) proizlazi dobra upućenost u stanje paleolitičke arheologije u Hrvatskoj (i šire), u vremenu kada je rukopis pisan, te solidno poznavanje osnovne svjetske paleolitičke literature, premda se u znanstvenom pogledu tim razdobljem nije podrobije bavio. Ta nam spoznaja zacijelo proširuje sliku o Stojanu Dimitrijeviću kao vrsnom prapovjesničaru svog vremena.

ZAHVALE

Zahvaljujem Tihomili Težak-Gregl na pozivu za sudjelovanje s priopćenjem na skupu posvećenom Stojanu Dimitrijeviću te na korisnim informacijama, Darku Periši i Jadranki Boljunčić za informacije koje su mi dali tijekom pisanja rada te Bojani Dimitrijević što mi je u neformalnom susretu i razgovoru dala do znanja kako je njezin pokojni otac prof. Stojan Dimitrijević držao potrebnim da se netko u znanstvenom smislu ozbiljnije bavi razdobljem paleolitika.

chronological sense began with the Paleolithic and that he put a lot of emphasis on the period in which different things began: techniques, symbolism, language, art, religion and everything which culturally defines us as what we are (we purposefully avoid the biological component although the development of hominins overlaps with the Paleolithic). Apart from this text, an accidental, informal and short conversation with Bojana Dimitrijević, which happened many years ago, speaks in favor of the truthfulness of everything stated above. His interest in Paleolithic archaeology was not superficial, but quite the contrary. The text (Dimitrijević *et al.* 1998) shows a good insight into the state of Paleolithic archaeology in Croatia (and wider) at the time the paper was written, and displays solid knowledge of basic world-wide literature about the Paleolithic, although he did not scientifically study the period in detail. These insights expand our view of Stojan Dimitrijević as a distinguished prehistorian of his time.

ACKNOWLEDGMENTS

I would like to thank Tihomila Težak-Gregl for inviting me to participate and speak at the symposium dedicated to Stojan Dimitrijević and for all useful information she provided. I would also like to thank Darko Periša and Jadranka Boljunčić for the information they gave me as I was writing this paper, as well as Bojana Dimitrijević who let me know in an informal conversation that her late father, professor Stojan Dimitrijević thought that it was necessary for someone to tackle the issues of Paleolithic more seriously.

LITERATURA / BIBLIOGRAPHY

- Dimitrijević *et al.* 1998 S. Dimitrijević *et al.*, *Prapovijest* Zagreb, 1998.
- Gorjanović-Kramberger 1913 D. Gorjanović-Kramberger, *Život i kultura diluvijalnog čovjeka iz Krapine u Hrvatskoj* (Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 23), Zagreb, 1913.
- Karavanić 2000 I. Karavanić, "Les recherches de Dragutin Gorjanović-Kramberger à Krapina et les débuts de la Préhistoire en Croatie", *Praehistoria* 1, Miskolc, 2000, 25-29.
- Karavanić & Janković 2008 I. Karavanić & I. Janković, "Srednji i rani gornji paleolitik u Hrvatskoj", *Opuscula archaeologica* 30, Zagreb, 2006, 21–54.
- Malez 1979 M. Malez, "Nalazišta paleolitskog i mezolitskog doba u Hrvatskoj", in: A. Benac (ed.), *Praistorija jugoslavenskih zemalja: vol. 1* Sarajevo, 1979, 227–276.
- Radovčić 1988 J. Radovčić, *Dragutin Gorjanović Kramberger i krapinski pračovjek: počeci suvremene paleoantropologije*, Zagreb, 1988.
- Težak-Gregl 2011 T. Težak-Gregl, *Uvod u prapovijesnu arheologiju*, Zagreb, 2011.